

Pospíšil, Ivo

Běloruská literatura/poezie jako problém identity: hledání a úskalí

Opera Slavica. 2013, vol. 23, iss. 3, pp. 53-57

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128989>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

sústredil do reťazca: „*fantastično, romantično a realistično*“⁶, a pokračuje vo výklade takto: „*objavil aj v tvorbe V. F. Odojevského a uvádza konkrétne obdobia, postupy a diela, ktoré ich prezentujú*“⁷.

Autor publikácie opakovane zdôrazňuje Makarov intímny vzťah ku karpatskému regiónu, z ktorého pochádza, emotívny a estetický vzťah k prírode a najbližším bytostiam svojho osobného života, sústreďuje sa na objasnenie i zdôvodnenie pohybu vo výbere intímnych motívov v jeho poézii, ktoré sú tak, ako jeho záujem o ruskú romantickú literatúru napojené na emocionalitu, krásu, harmóniu, rytmus, grafické vyjadrenie formy básne a na hlboký vzťah k hudbe a ňou iniciované výrazové inšpirácie v jeho poézii a v európskom umení predchádzajúcich storočí (J. S. Bach, L van Beethoven)⁸.

Publikácia venovaná Sergejovi Makarovi naznačuje jeho osobnostné a výskumné rozpätie, naznačuje jeho vklad do zázemia slovenskej rusistiky a slavistiky, ale potvrdzuje účinok reči osobných a výskumných sympatií, rešpektu a uznania medzi ukrajiništom Michalom Romanom a rusistom aj slavistom Sergejom Makarom ako živú a zaujímavú súčasť predsa len racionálne ustrojeného sveta a praxe literárnej vedy.

Viera Žemberová

Béloruská literatúra/poezia jako problém identity: hledání a úskalí

Ivana Slivková: Bieloruská poézia na prelome storočí. Interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis, Monographia 149, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2012.

Mladá prešovská badateľka se zabýva témami, ktoré jistě nepatří k velmi frekventovaným, ačkoli v poslední době se téma Běloruska a všeho běloruského stalo do značné míry módním, také využívaným a zneužívaným k různým ideologickým výkladům. To jistě není znak tohoto díla, které je naopak seriózním pokusem o zmapování tematologie relativně nové běloruské poezie v širším literárním, kulturním a politickém kontextu přelomu dvou století. K materiálu: zkoumaní básníci jsou zavedení, uznávaní, ale už nikoli nejmladší. Ryhor Baradulin je ročník 1935, Nil Hilevič dokonce 1931, Leanid Draňko-Majsiuk je mladší, roč. 1957, ale i tak je mu nyní 56, Aleš Razanau se narodil 1947. Když si uvědomíme, že kdysi básníci nežili déle než do třiceti let věku, i když dnes umírají ve vyšším věku (ale oproti fyzicky se namáhajícím sochařům a malířům jde stále o jedno z nejrizikovějších povolání na světě), nejde o autory nejmladší generace. To by se hodilo do takové knížky v budoucnu dodat.

⁶ ROMAN, M.: *Báseň Sergej Makara*, s. 149.

⁷ ROMAN, M.: *C. d.*, s. 149.

⁸ Časť nazvaná *Sergej Makara o V. F. Odojevskom*, s. 140 – 147.

Autorka na několika místech odkazuje i na mé názory: jen nevím, proč o mě píše jako o „západoslovanském badateli“, takové určení je krajně neobvyklé. Jde o úvodní stati k Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů. Jsou tu však ještě další texty, které jsou možné důležitější i kvůli možné polemice. Tam jsem se například dotkl i delikátního tématu běloruské emigrace do meziválečného Československa a její rozporné úlohy v Protektorátu Böhmen und Mähren.¹

Autorka začíná zešíroka, a to stručným přehledem slovensko-běloruských vztahů. Problém je v tom, že jde o popis poněkud uzavřený: itinerář Daniela Krmana, jenž na Bělorusy narazil při cestě za Karlem XII. kvůli uchování náboženské svobody v Uhrách, nešťastnou shodou okolností těsně před likvidací velmocenského postavení Švédska v poltavské bitvě (1709); Kollárova zmínka o Lavrentiji Zizanijovi (Zizanij, jinak Tusmanovskij, vl. jm. Kukoľ, asi 1570–1633), už zapomenutém autorovi (Rusové ho označují za autora západoruského, viz také fundamentální knihu Lappa Danilevského o zprostředkující úloze západní Rusi²), jehož umisťuje do slovanského nebe, to, že slovensko-běloruské vztahy mohou patřit do širšího středoevropského kontextu, zejména česko-slovenského (vztahy slovenské literatury jsou často součástí globálních vztahů československých).

Přínosná je sumarizující studie o Eufrosinii/Jevfrosinii Polocké (bělorus. Jevfrasinija Polacká), i když jde spíše o analýzu mytologizace této jeptišky, jejíž život líčí text *Житые блаженныя Еуфросинии, игуменнии Вседержителя святого Спаса во граде в Полоцке*. Datum jejího narození není přesně známo, uvádí se 1101, 1105, 1110; byla dcerou vitěbského/vicebského knížete Svjatoslava Vseslaviče. Synod ji roku 1910 označil jako Ctihodnou, pohanským jménem byla Predslava, pozdější poutnice do Svaté země apod. Bělorusové ji pokládají za svou svatou, ale původní hagiografický text jistě není psán bělorusky, to souvisí s tím, co píšu v úvodních textech k zmiňovanému slovníku, tedy že diferenciací východoslovanského prostoru nastává povlovně a pozdě a to si Bělorusové a Ukrajinci příliš nepřipouštějí. Také asi nelze souhlasit s běloruskými (podobně

¹ Viz naše studie Běloruská literatura jako kulturní a umělecký typ. In: O společných hodnotách v slovensko-bieloruských vzťahoch. Združenie slovanskej vzájomnosti, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filologická fakulta, Katedra slovanských jazykov, Banská Bystrica 2004, s. 21–31. Bělorus. verze v překladu N. Kiseljovové (později Korinové): Беларуская літаратура як культурны і мастацкі тып (Běloruský překlad). In: O společných hodnotách v slovensko-bieloruských vzťahoch. Združenie slovanskej vzájomnosti, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filologická fakulta, Katedra slovanských jazykov, Banská Bystrica 2004, s. 32–43; další recenzní texty: Běloruská literatura napínaná (Antologie běloruských povídek. Přeložili Veronika Bjalkovičová, Volha Patapavová, Sjarhej Smatryčenko, Františka Sokolová. Větrné mlýny, Brno 2006, 178 s.). Literární noviny 9/26. února 2007, s. 10. Běloruská literatura pro děti a mládež. Spoluautorka: Volha Patapava. In: Slovník autorů literatury pro děti a mládež 1. Zahraniční spisovatelé. LIBRI, Praha 2007, s. 15–19.

² Viz naši recenzi německé reedice pod názvem Potřebná edice o ruském myšlení (Aleksandr Lappo-Danilevskij: Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts. История политических идей в России в XVIII веке в связи с общим ходом развития культуры и политики. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Bd. 1. Предисловие М. Ю. Сорокиной. Подготовка текста М. Ю. Сорокиной при участии К. Ю. Лаппо-Данилевского. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien 2005). Slavica Litteraria, X 9, 2006, s. 326–327.

ukrajinskými) modernizacemi dějin, tj. umělým poběloruštováním a ukrajinizací toho, co bylo společně východoslovanské, v jazyce jihoslovanské. Kritičtější přístup k této modernizaci a ahistorické nacionalizaci by se od badatele zvnějšku dal očekávat. To nic nemění na právu Bělorusů její postavu mytizovat a vztahovat k svým dnešním národním snahám.

Pěknou studii představuje autorčino pojednání o fenoménu „tutejšyja“, tedy „tento, tamní, místní“: jde ovšem o problém běloruské sebeidentifikace, jak se projevuje v běloruské poezii od našanivského období od Janky Kupaly až k dnešním básníkům typu Alese Rjazanaua. Zde se autorce nejlépe z celé knížky podařilo spojit hledisko tematologické s poetologickým, morfologickým, s poetikou básně. Na tuto kapitolu poměrně organicky navazuje pojednání o Bělorusku v poezii (M. Tank, R. Baradulin aj.). Také její tematologická typologie je značně invenční (části filozoficko-meditativní, biblicko-filozofické, publicisticko-společenské, milostné, urbánní a vesnické, tzv. lágové/táborové a „černobylské“). Už z toho je zřejmé, jak tu obecné polohy souvisejí s politickou aktualizací, která nabývá symbolické dimenze (Černobyl). Otázka je, nakolik jsou některá témata konjunkturální a falešná a nakolik naopak odpovídají vnitřnímu ustrojení poezie. I v současnějším běloruském básnictví vidí autorka hledání národní a státní identity a hlavně obrannou reakci zaměřenou zejména proti Rusům. Citujíc souhlasně brněnskou absolventku ukrajinistiky a nyníjší vlivnou pražskou kritičku a překladačku z ukrajinštiny Ritu Kindlerovou, nachází autorka podobné úsilí o delimitaci v tvorbě autorů slovenských, polských, maďarských, rumunských, tedy středoevropských, to však není přesné, neboť v každé literatuře to vychází z jiných kořenů a má to jinou strukturu: často jde o delimitaci vzájemnou (slovenskou od české, a maďarské, rumunské od maďarské a slovanských, často naopak umělé spojování s románskou, zejména francouzskou tradicí, maďarské od slovanských obecně a spojování s tradicí německo-rakouskou apod.) a ne všechny tyto literatury se delimitují od ruské literatury se stejnou intenzitou. Jak Bělorusové, tak Ukrajinci byli součástí více států a novoruský prvek tu byl velmi dlouho dominantní a často zprostředkoval Ukrajincům a Bělorusům (ovšem kromě Poláků) západní Evropu a svět, a proto dnešní poněkud křečovitě snahy nehistoricky zmenšit nebo zamlčovat ruský vliv na utváření moderní ukrajinské a běloruské literatury mi připadají jako dětinské (to se ovšem projevuje i u některých národů střední Evropy). Současně tu však jsou protrahované kořeny východoslovanské pospolitosti táhnoucí se ke Kyjevské Rusi a jejímu pokračování po mongolském vpádu, to nelze vymazat a má to zcela jiné souvislosti než u zmiňovaných literatur střední Evropy, které se dlouho vyvíjely v celku habsburské monarchie. Z toho ovšem vyplývá i odpověď na otázku po budoucnosti (kam kráčí?) běloruského národně kulturního komplexu.

Bliže vlastnímu básnickému výrazu stojí kapitola *Súčasná bieloruská poézia / Filozofia a politika / Tradícia a inovácia*, jen s námitkou ohledně míry její „současnosti“ (Hilevič, Baradulin, Draňko-Majsiuk aj.). Zaměření na básnickou poetiku prezentovala na hlubším vhledu do poezie Leanida Dranka-Majsiuka, zase ovšem z aspektu hledání identity, ale již také v linii intimní a přírodní (květy, voda). Na materiálu uváděné trojice či čtveřice „současných“ básníků ukazuje na vnitřní rozpor a vlastně i komplementaritu apelativnosti a provokativnosti. Zde by se možná slušelo ukázat, jak lze v nové době spojit moderní básnický výraz a moderní pociťování se starými národněobrozenskými snahami: bylo by to dost obtížné. Totéž se týká i sféry tzv. ženské poezie, kde žena už nemůže stát, jako dříve, po boku muže jako jeho pomocnice v národní věci, jak si to představoval ještě

T. G. Masaryk bojující za ženskou emancipaci v podobě „mírného pokroku v mezích zákona“ (např. feministicky orientovaná Raisa Baraviková, roč. 1947, tedy také již – eufemisticky řečeno – nemláadá básnička).

Další malé studie hlavní téma již jen dokresluji na detailnějších modelech poezie (Razanau a Draňka-Majsiuka, Baradulina a Hileviče).

K poněkud masochistickému názoru některých běloruských kritiků, kteří vidí spíše nedospělost běloruské poezie a literatury jako takové, zatímco můj názor je tu označen jako optimistický, jen poznamenávám, že jsem se snažil být spíše realista a ukázat na potencialitu běloruské v podstatě tragické situace, z níž jde vytěžit maximum, jak se to do jisté míry podařilo literatuře české, zejména ve 20. století, navzdory nebo právě díky dějinným kataklyzmatům a tragédiím národa a státu, neustálému skládání a rozkládání, sbíjení a rozbíjení státu v nebezpečném prostoru mezi Ruskem a Německem, pokládaném dodnes za primitivní Východ, v němž tzv. Česko a Čečensko splývají v jeden celek. Zohlednit českou zkušenost, kterou nemají např. Slovinci, bychom právě od slovenské badatelky čekali.

Práce Ivany Slivkové je hodna bedlivé pozornosti. Svě téma realizuje autorka důsledně, pod jeho zorným úhlem probírá různé autory a jejich díla. Poněkud stranou zůstává však vlastní estetická hodnota tzv. současné běloruské poezie: taková analýza by mohla pomoci odpovědět na otázku, zda stálo a hlavně stojí za to oživovat běloruštinu jako jazyk běžné a všestranné komunikace a také jako jazyk v jeho estetické/poetické funkci, jako evropský jazyk, který přináší vlastní hodnoty a nese silný náboj poetologický. Tady Bělorusům asi zatím chybějí Schauerovy *Naše dvě otázky* a jejich stopadesátiletá reflexe.

Z hlediska úzce badatelského je přece jen třeba odlišovat od sebe poezii a tzv. literaturu. To, co autorka obvykle cituje, je totiž především analýza prózy (i uvedené citáty moje), kterou v druhé polovině 20. století v běloruské literatuře představuje řada významných autorů, jako byl u nás i na Slovensku tak erbovní autor, jako byl a do jisté míry i je Vasíl Bykav (Bykau, rus. Bykov, 1924–2003). Nutno však také po pravdě uvést, že na postupné rusifikaci Běloruska v SSSR měli také tito autoři svůj podíl, což lze jistě vysvětlit snahou proniknout výrazněji do světa (ruské autorizované verze vlastních děl). Navíc se nemohu upamatovat, že by úloha běloruského národa byla u Bykava v jeho díle dominantní, že by veřejně protestoval proti postavení běloruštiny v SSSR apod. Naopak tito autoři byli vyznamenáváni, zastávali vysoké státní a profesní funkce, byli třeba kritičtí, ale v rámci systému. To by nemuselo vadit, kdyby potom nezastávali radikálně jiná stanoviska a v minulosti nacházeli kladného jen málo, když už se to mohlo a dokonce žádalo, včetně tzv. stínové vlády v exilu atd. Například odpovědi na mou otázku o podílu běloruských spisovatelů na pozici běloruštiny položenou na světovém kongresu ICCEES v Tampere roku 2000 se Bykav v podstatě vyhnul.

Poezie je literaturou jen odvozeně, tedy až byla zapsána, jinak je zcela samostatným slovesným druhem geneticky spjatým s hudbou, tancem a magií: tak se chápala vždy a také v době romantismu (zejména v německé „romantice“): co platí pro literaturu jako takovou, nemusí nutně platit pro poezii jako její jen volnou součást.

Snad bychom mohli po autorce požadovat – pro méně znalé čtenáře – i medailonky klíčových básníků, kteří jsou objektem její analýzy, vše přehledněji ukotvit v čase a prostoru i generačně od středověku po současnost, možná i nějaké další doplňující informace didaktického charakteru, protože běloruské věci jsou na Slovensku i u nás v širší veřejnosti – nehledě na všechny snahy a zvláštní čísla časopisů a působení politické

emigrace – přece jen terra incognita. Někdy můžeme mít pocit – z poněkud fragmentárních údajů z druhé ruky – že autorka je s jevy, které tvoří spíše pozadí její studie, seznámena jen zběžně.

Nehledě na kritické a diskusní připomínky a komentáře je knížka Ivany Slivkové velmi dobrým počinem a přínosem k poznání vývojových souvislostí a složitostí země a literatury, které mohou také být verifikačním materiálem pro širší procesy parcializace a globalizace, osudu malých národů, jejich jazyků a slovesných projevů.

Ivo Pospíšil

Феномены сердца и души — импульс для новых исследований

„Życie serca“ Duch–dusza–ciało i relacja Ja–Ty w literaturze i kulturze rosyjskiej XX–XXI wieku. Rossica Lublinensia VII. Autor i koordynator projektu Prof. Dr. Hab. Maria Cymborska-Leboda. Wyd. UMCS, Lublin 2012, 487 s. ISBN 987-83-7784-6

Коллективная монография „*Życie serca*” *Duch-dusza-ciało i relacja Ja i Ty w literaturze i kulturze rosyjskiej XX i XXI wieku* представляет исследования феномена сердца, и дает обзор этой темы в философии, литературе, антропологии и искусстве.

Феномен сердца является центральным в антропологической литературе с момента осознания уникальности человека в духовном самосознании культуры. Благодаря своей антропологической уникальности, тема сердца оказалась глубоко интегрированной в систему наук о человеке, включающую философию, теологию, медицину, в которых она оформилась в качестве ядра понятийной структуры. Как результат произошло скрещение интересов различных учений о человеке, которые стали рассматривать проблему человека в различных онтологических, гносеологических и аксиологических измерениях. Вследствие этого картина человека дифференцировалась, распалась на составляющие; специфика религиозных, научных, философских дефиниций феномена стала разобшать антропный дискурс.

Тема сердца, представленная в данной монографии, открывается с введения в тему ее издателем Марией Цымборской статьей, посвященной проблематике сердца в русской философии и литературе XX века. Монография представляет дуальную форму: «знание сердца» и «понимание Другого через любовь».

В первой его смысло-форме Сердце рассматривается в символическом смысле как место «встречи» двух принципиально различных онтологических форм бытийности – абсолютной и здешней (ограниченной, относительной). В этом символическом аспекте определилось значение понятия «сердце» для онтологии, православного энергетизма в противовес волюнтаристскому, психологическому или интеллектуальному его пониманию. Онтология сердца, в свою очередь, обусловила и весьма специфические формы познания, выделяемые в восточно-христианской мысли, а затем и в русской религиозной философии. Одной из таких форм была кардиогнозия (сердцеведение, или «сердечное знание») с ее установкой на энергетический принцип любви.

Другую смысло-форму можно определить как экзистенциальную, опирающуюся на связи «сердечного знания» с напряжением внутренней жизни человека.